

آخرین گفتگوی دکتر طیبی

عشایر ما فقط دامدار نیستند!

گفتگو از: اردلان عطارپور

دکتر جشمت‌الله طیبی استاد دانشگاه تهران در سال ۱۳۰۵ در کرمانشاه به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در همان شهر گذراند، به تهران آمد، در سال ۱۳۳۶ لیسانس و در سال ۱۳۴۱ فوق لیسانس گرفت. بعد به فرانسه رفت و در سال ۱۳۵۲ از دانشگاه «سُرین» پاریس موفق به کسب دکترای جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی شد. دکتر طیبی در همان سال بعد از کسب دکترای خود به کشور برگشت و از آن هنگام تا نزدیکی‌های روزهای پایانی عمرش به تدریس در دانشگاه تهران اشتغال داشت تا اینکه در ۱۸ آبان‌ماه ۱۳۷۷ به علت بیماری سرطان در گذشت از مرحوم دکتر طیبی تاکنون کتابهای مادی و اصول جامعه‌شناسی، تحفه ناصری و جامعه‌شناسی ایلات و عشایر منتشر شده است.

این گفت‌وگوی نیمه تمام که قرار بود درباره آخرین کتاب مرحوم طیبی باشد یکی -دوماهی پیش از مرگ ایشان صورت گرفت و به احتمال زیاد آخرین گفت‌وگوی دکتر طیبی است.

○ نام کتاب شما «جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی ایلات و عشایر» است آیا جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی دو رشته جدا از هم نیستند؟

● جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی را نمی‌شود از هم جدا کرد این دو رشته از یکدیگر بهره‌گیری متقابل دارند. البته شاید روش تحقیق آنها از هم جدا باشد، یعنی روش تحقیق جامعه‌شناسی بیشتر کمی است، در حالیکه روش تحقیق مردم‌شناسی بیشتر کیفی است: ولی در هر صورت در تحقیقات عمیق تری که در هر کدام از این دو حوزه صورت می‌گیرد از هر دو روش تحقیق استفاده می‌شود، بخصوص در تحقیقاتی که در زمینه‌های جامعه‌شناسی است.

○ آیا تحقیق کمی درباره «ایلات و عشایر» بهتر جواب می‌دهد یا تحقیق کیفی؟

● کنجکاوی‌های ما درباره ایلات و عشایر بیشتر با تحقیقات کیفی جواب می‌گیرد، به همین خاطر است که بیشترین توجه از طرف مردم‌شناسان بوده است، ولی این نباید به معنی انکار نگاه‌ها و کنجکاوی‌های بالقوه باشد.

◀ عشایر ما صد در صد گله‌دار نیستند، در هنگام کوچ در ییلاق و قشلاق اراضی‌ای را شخم می‌زنند و آماده کشاورزی می‌کنند و بذری می‌پاشند و بعد آن را به حال خود رها می‌کنند.

این نظر که در رأس هرم قرار دارند می‌توانند بالاتر از دیگر علوم تلقی شوند» ولی به هر جهت نویسنده نیز اذعان دارد که نظریه‌های سیاسی به علوم دیگر که در طبقات پائین تر هستند وابسته هستند.

همانگونه که نویسنده عقیده دارد «فهم نظریه‌های سیاسی» می‌تواند راهی به سوی زندگی آزموده شده فردی و قدمی برای برقراری یک گفت‌وگو اجتماعی باشد. بر این اساس کتاب فهم نظریه‌های سیاسی می‌تواند برای همه علاقمندان به مطالعات پایه‌ای در علم سیاست و به‌ویژه دانشجویان علوم سیاسی مفید و خواندنی باشد. با این حال باید گفت نویسنده ضمن اینکه تلاش کرده با الگوسازی و چارچوب‌بندی بحث به درک بیشتر و بهتر مباحث اندیشه سیاسی یاری رساند، اما با ساده‌کردن بیش از حد برخی مباحث که در واقع خواننده را به گونه‌ای سطحی با مسایل آشنا می‌سازد. سادگی بیش از حد برخی مباحث ممکن است موجب تنبلی ذهنی و سطحی‌نگری در پایه‌های اندیشه سیاسی شود. نویسنده کتاب ابتدا در قالب روش بحث و ارائه چارچوب، خود نظریه خاصی ارائه می‌دهد و بعد تلاش می‌کند نمونه‌ها و نظریه‌های مختلف را در آن چارچوب بررسی نماید. طبیعی است این امر باعث می‌شود تا نظریه‌های سیاسی دیگر اندیشمندان و حتی برخی نظریه‌های اندیشمندان که نظر آنها مورد اشاره قرار گرفته است، در مباحث و چارچوب کتاب ننگنجد. کتاب «فهم نظریه‌های سیاسی» ضمن اینکه این امکان را برای علاقمندان به مطالعه و شناخت آثار اندیشمندان سیاسی فراهم می‌کند که با الگو و پرسش به سراغ آثار آنان بروند، این امکان را از آنان می‌گیرد که دقت خود را برای دریافت پیچیدگی‌های افکار و اندیشه‌های این نظریه‌پردازان به کار گیرند و به همین دلیل ممکن است خود را از ارائه و بسا به کارگیری الگوهای دیگر بی‌نیاز احساس کنند. با این همه «فهم نظریه‌های سیاسی» در عین ایجاز با مثال‌های فراوان از اندیشمندان و نظریه‌پردازان سیاسی دوره‌های مختلف، کتابی مفید و با ارزش است. ضمن اینکه این ویژگی‌ها همراه با چارچوب مناسب، خواننده تازه وارد در عرصه اندیشه سیاسی را علاقمندتر می‌سازد و راهنمایی برای مطالعات آتی او در این زمینه خواهد بود. با تأمل در بخش‌های مختلف کتاب همچنین به این نکته می‌توان رسید که مؤلف کتاب از دو مفهوم «اندیشه سیاسی» و «فلسفه سیاسی»، همانند بیشتر صاحب‌نظران آمریکایی گرایش بیشتری به اندیشه سیاسی دارد. اسپریگنز برخلاف اندیشمندان اروپایی از میانی و مفاهیم دشوار دوری می‌جوید و با زبانی به نسبت ساده و عینی‌تر، کاربرد اندیشه سیاسی را در عرصه جامعه سیاسی نشان می‌دهد. با این شیوه او نظریه‌های دشوار فیلسوفان پیشین و اندیشمندان متأخر را به گونه‌ای قابل فهم در قالب الگوی چهارگانه مورد نظر خود می‌گنجانند. این کاری است که اسپریگنز با دقت، ظرافت و آشنایی به پیشش و روش در اندیشه سیاسی از عهده آن برآمده است. □

○ یعنی به صورت دیم است؟

● گاهی هم این کار در مناطقی صورت می‌گیرد که آب دارد، ولی در کل به صورت دیم است و معمولاً چند نفری را هم برای نگهداری زمین می‌گذارند تا ایل برگردد.

○ تحقیقات و مطالعات شما بیشتر روی عشایر کدام منطقه بوده است؟

● تحقیقات من بیشتر دربارهٔ عشایر «گوران» و «جاف» و «سنجایی» بوده و بیشتر هم به مسائل اعتقادی آنها علاقه داشتم. بخصوص در مورد عشایر «گوران» که اهل حق هستند، و بارها نتیجه تحقیقاتم در این زمینه در داخل و خارج چاپ شد و مورد استقبال اهل تحقیق قرار گرفت. اما مقدار عمده تحقیقاتم دربارهٔ این عشایر و عشایر دیگر کشورمان در همین کتاب «جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی ایلات و عشایر» آمده است.

ویژگی عمدهٔ این کتاب جامعیت آن است. ما چنانکه از تمامی روشهای تحقیق استفاده کرده‌ایم، هیچ زمینه‌ای را هم بدون مطالعه و تحقیق رها نکرده‌ایم، از بازیها و اعیاد و باورها گرفته تا زایش و مرگ و میر سوگواری عشایر و طرز معیشت آنها و سرقت‌هایی که انجام می‌دهند همگی در اینجا آمده است.

○ معنی و مفهوم این سرقت‌ها چیست؟

● تا حد زیادی جنبهٔ نشان دادن شهامت و لیاقت را دارد. چه بسا که اسبی را بدزدند و فردای آن روز به صاحبش برگردانند و از این جالب‌تر اینکه دست به سرقت اتومبیل می‌زنند و بعد از چند روزی بر می‌گردانند. همینطور که گفتم این کارها تا حد زیادی برای نشان دادن لیاقت و شهامت است، بخصوص وقتی که می‌خواهند به خواستگاری بروند برای اینکه لیاقت خود را نشان بدهند از این دزدی‌ها می‌کنند.

○ عده‌ای معتقدند همین روحیه و اینکه تا عشایر گرمسره می‌مانند به شهرها حمله می‌کردند، تا حدی باعث نامنی در جامعه و عقب‌ماندگی شده است.

● نباید یک طرفه قضاوت کرد، عشایر در تاریخ ایران همواره در مقابل تهاجمات بیگانه مقاومت کردند و پاسدار این مرز و بوم بودند. حتی امروزه نیز بعضی عشایر از طرف دولت وظیفهٔ پاسداری از قسمت‌هایی از مرز را به عهده دارند. من خودم در پیش از انقلاب دیده بودم که عشایر در بعضی از نقاط مرز پاس می‌دهند.

○ دکتر، انگار که ناراحت هستید، اگر حالتان خوب نیست بقیهٔ گفت‌وگو را برای بعد می‌گذاریم.

● خوب من دیگه نمی‌توانم زیاد حرف بزنم، زود خسته می‌شوم هر جور شما صلاح می‌دانید ولی دوست داشتم حالا یا بعداً حتماً در گفت‌وگو این را اضافه کنم که من هر چه دارم از استادم دکتر صدیقی دارم، من مدیون او هستم. این را یادتان نرود، می‌ترسم بعداً خودم یادم برود! حتماً در جایی از مصاحبه این را اضافه کنید... □

◀ ویژگی عمدهٔ کتاب جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی ایلات و عشایر، جامعیت آن است؛ از بازیها و اعیاد و باورها گرفته تا زایش و مرگ و میر، سوگواری عشایر و طرز معیشت آنها و سرقت‌هایی که انجام می‌دهند، همگی در این کتاب آمده است.

میزان محصولشان چقدر است و سولاتی از این دست بیشتر به حوزه جامعه‌شناسی مربوط است ولی اینکه آیا زنها کار می‌کنند؟ چه آوازهایی دارند؟ طرز شخم زدنشان چطور است و غیره بیشتر به مردم‌شناسی مربوط می‌شود.

○ مگر عشایر هم کشاورزی می‌کنند؟

● عشایر ما صددرصد گله‌دار نیستند در هنگام کوچ در ییلاق و قشلاق اراضی‌ای را که در دست دارند شخم می‌زنند و آماده کار کشاورزی می‌کنند و زیر کشت می‌برند که معمولاً گندم و جو است. کار زیادی هم روی این زمین انجام نمی‌دهند، یعنی پس از اینکه زمین آماده شد بذری می‌پاشند و بعد آن را به حال خود رها می‌کنند تا در وقت برکشت محصول را بردارند. البته زمینی که به این طریق زیر کشت می‌رود زیاد نیست و هدف عمده از این کار تأمین نان ایل است به همین جهت محصول اضافی ندارد تا به بازار عرضه شود این کار در جنب کار اصلی ایل که دامداری است صورت می‌گیرد.

○ بالاخره مگر هر کدام از این دو رشته مستقل نیستند؟ و حوزه‌های مخصوص به خود ندارند؟

● ببینید جامعه‌شناسی بیشتر به تغییرات و چگونگی تغییرات اجتماعی و ساختمان جامعه می‌پردازد و مردم‌شناسی بیشتر به فرهنگ جوامع می‌پردازد و دقت کنید که جدایی این دو به طور کامل ممکن نیست و هر کدام از این حوزه‌ها به روی حوزه‌های دیگر خیلی اثرگذار است. البته گفتم به تبع موضوع تحقیق روشهای تحقیق نیز فرق دارد.

○ دربارهٔ این تفاوت روشهای تحقیق، توضیح بدهید.

● تحقیقات جامعه‌شناختی بیشتر کمی است، جامعه‌شناس منطقه وسیعی را زیر پوشش می‌گیرد و بیشتر از طریق پرسشنامه و آمار کار تحقیق را پی می‌گیرد و نتیجه تحقیقش هم قابل تعمیم است، در حالیکه روش تحقیق مردم‌شناس کیفی است و ژرفا دارد و بیشتر مبتنی بر مشاهده و مصاحبه است و نتیجه کار را هم به هیچوجه نمی‌توان تعمیم داد، مثلاً اگر بخواهیم دربارهٔ کشاورزی یک جامعهٔ عشایری تحقیق بکنیم، اینکه چه درصدی از عشایر به این کار می‌پردازند،